

vrhy autor uvádí v závěrech své nanejvýš aktuální publikace.

Práce MUDr. Pavla Vodáka a kolektivu o mnohotvárných a hluboce závažných problémech osvojení dětí vyplňuje značnou mezeru v naší zatím chudé literatuře o tomto tématu. Autoři svým tvořivým, na teorii i praxi založeným přístupem k řešení problémů osvojení vnášejí do společenských věd problematiku, kterou jsme dosud obcházelí nebo řešili spíše jen prakticky. Je chválou mnohých našich sociálně zdravotních pracovníků, že i když se podrobně vědecké šetření uchazečů o adopci u nás zatím neprovádí, dovodou velmi obratně na základě své osobní zkušenosti odhadnout například společenskou úroveň a citové ladění přístřích osvojitelů, jejich poměr k dětem, i místo, na kterém bude v soustavě jejich životních hodnot jednou dítě stát (str. 179); do budoucna však pro intenzivní sociální práci s jednotlivci nebo rodinami takovýto stav zřejmě nestačí. I sociologie a sociální psychologie by zde měly přijít na pomoc se svými výzkumnými metodami a zkušenostmi.

Vodáková publikace, zakončená bohatým přehledem světové literatury o otázkách adopce a výným rejstříkem, je záslužné kolektivní dílo, které po všech stránkách dobře poslouží čtenářům zajímajícím se o problematiku adopce; v době, kdy se ve světě znovu začíná přikládat plný význam rodinám, i adoptivním rodinám, přišla právě vhod.

František Kahuda

K fylogenezi sebevraždy a z ní vyplývajícím aspektům prevence¹

Sebevražednost — a zejména její progres — je světovým problémem a námětem velkého počtu prací, v kterých je tento stav studován zejména z hledisek sociologických, psychiatrických, psychologických a statistických. Méně již se píše o aspektu etickém a filosofickém, takže může vzniknout dojem, že principiálně je otázka z těchto hledisek rozřešena a k odstranění sebevražednosti zbývá již jen uskutečnit „kulturní revoluci do takové hloubky, aby lidé nejenom uznávali normy socialistické morálky, ale také se jimi vždycky řídili“ [1]. Zrušením třídních rozporů a postupnou likvidací buržoazních přezítků v myšlení infikovaných vrstev má být sebevražda jako jevu společenskému odzvozněno. Přes tato kategorická, ještě občas se objevující tvrzení nezdá se být problém tak jednoznačný ani po teoretické stránce. Jednak pozorujeme v poválečných statistikách českých zemí stoupající trend sebevražednosti v podstatě ve všech věkových kategoriích,² zejména pak u mládeže; a pak fakt samotný, že např. v letech 1960–61 bylo ze všech sebevrahů v českých zemích 74,3 % dělníků [2], rozhodně nepodporuje tvrzení

o přezívání buržoazních přezítků, neboť přezívání znamená skomírání, nikoli progresi.

K řešení těchto rozporů je třeba odpovědět na dvě otázky:

1. Kdy člověk volí sebevraždu jako řešení individuálních problémů? (tj. otázka motivace).
2. V jaké společnosti k této formě dochází? (tj. otázka fylogeneze sebevraždy).

Logičtější bude začít otázkou druhou. Nejstarší nám známý dokument o sebevraždě je papyrus ze střední říše staroegyptské [4], dnes starý asi 4000 let, v kterém egyptský autor, ztrativ manželku, děti a přátele, přemlouvá svou duši ke společné sebevraždě, což se mu po kratším dialogu podaří. Tento papyrus je však více pozoruhodný svým stářím než prostředím, ve kterém vznikl, neboť se nejednalo o společnost nikterak primitivní. Více známé jsou pak klasické sebevraždy starozákonní: Saul (1. Sam. 31, 4–5), Samson (Soud. 16, 28–30), Achitofel (2. Sam. 17, 23), Abimelech (Soud. 9, 53–4), Zimri (1. Král. 16, 18), matka ze 4. Makk. 17, 1 a 2. Makk. 7, 41 a Razis (2. Makk. 14, 42).

Překvapení nám však poskytne hojnost materiálu o sebevraždách u tzv. primitivních společností, který nacházíme v etnografických časopisech, *passim* ve zprávách cestovatelů, misionářů, v lokálních mýtech, pověstech a zvycích. Tento materiál byl starším badatelům o sebevraždě buď neznám nebo byl ignorován, takže autoři jako Morselli (1876) [5], Oettingen (1882) [6], Corre (1891) [7] pokládají sebevraždu u primitivních národů za něco neslýchaného, Masaryk (1881) [8] pak za výjimku z pravidla.

Uvedeme jen některé z těchto opomíjených dokladů k ilustraci, přičemž si budeme zvláště všimnat motivace.

U Indiánů Severní Ameriky [9–13] byla sebevražda obvyklým řešením některých situací, zvláště u žen. Tak např. dívky Dakotů se zcela běžně věšely z nešťastné nebo neopětované lásky. Ze stejných příčin volily sebevraždu ženy kmenů Chippewa, Hidatsa, Mandan, Ojibbeway, Delaware, Irokese. Kmenů západního Washingtonu, severozápadního Oregonu a jiných. U Siouxů patila pověra, že sebevrah je po smrti nucen nosit na zádech strom, na kterém se oběsil. Proto volili nízké. U Čerokůs patil za důvod k sebevraždě žal, velké pohromy a ztráty, nešťastná láska nebo žárlivost. Z Jižní Ameriky jsou zprávy [9, 13] např. o sebevraždách kolumbijských Indiánů (kmen Talkotin) i u čilského kmene Araukos.

Od Nansena [9] máme zprávu o sebevraždách domorodců na východním pobřeží Grónska. Jsou doloženy sebevraždy Eskymáků [9, 10, 11, 13], též obyvatel Aleut [9], kteří volili dobrovolnou smrt utopením, oběšením nebo bodnou ranou z bolesti nad smrtí

¹ Předneseno na XI. májové soudné lékařské konferenci v Bratislavě, konané ve dnech 26.–27. května 1966.

² V roce 1961 v kategoriích žen od 45–64 let jsme drželi absolutní světové prvenství, v ostatních pak „čestné“ třetí místo. Od té doby byl zazna-

menán ve všech věkových skupinách další vzestup. Na 133 107 úmrtí v r. 1963 připadlo 2 971 sebevražd, tedy asi 2 % všech úmrtí v CSSR. V Evropě má vyšší index sebevražednosti než CSSR (21,3) — kromě západního Berlína (41,7) — jen Maďarsko (28,6) a Rakousko (22,8). [2, 3]

příbuzného, nebo byla-li jejich čest ohrožena. Stejně tak na Kamčatce. U Samojeďů na dolním toku Obu a Jeniseje jsou popsány sebevraždy uškrćením u dívek z nešťastné lásky [9].

Velmi bohatá je literatura o sebevraždách u afrických kmenů [14–18]. Steinmetz [14] např. podává výčet šedesáti kmenů, kde sebevražda byla pozorována. U dalších tomu tak nemohlo být, zřejmě pro nedostatek etnografického materiálu. Motivace je u jednotlivých kmenů v zásadě shodná a jde buď o strach z nemoci či z bolesti nebo o motivy sexuální.

Podobné jsou doloženy sebevraždy u beďuinů, u kavkazských Čerkesů, u domorodců na Nových Hebridách, Fidži, Novém Zélandu, Tahiti, na Sundských ostrovech, na Trobriandských ostrovech a mnoha dalších místech, s podobnou motivací [19–23]. Ještě častější je sebevražda v orientálních zemích (Indie, Čína, Japonsko) [25–27], kde této tendenci silně napomáhají místní systémy náboženství. Lze souhlasit se Zilboorgem [10], že aktivním formám sebevraždy předcházely formy pasivní, kdy sebevrah žádal, aby ho usmrtil některý z příbuzných. (Zilboorg se dále domnívá, že sebevražda, která následuje po úmrtí milované osoby, je univerzální formou primitivního truchlení a nachází obdobu v chování civilizovaného člověka ve stejné situaci, když tento odmítá jíst, pracovat, stýkat se s lidmi atd.).

Při pokusu shrnout nesourodý materiál, který zde byl pouze naznačen, docházíme k těmto závěrům:

1. Sebevražda se objevuje již na velmi nízkém vývojovém stupni, přece ale jistý stupeň kultury je podmínkou. (Nabízí se paralela s dětskými sebevraždami. Dítě může zvolit sebevraždu teprve tehdy, když dosáhne určitého ontogenetického stupně vývoje, který zaručuje sebeuvědomění a získání povědomí o existenci smrti, podobně jako divoch musí k témuž účelu dosáhnout jistého stupně fylogenetického. Sebevraždy u zvířat jsou ovšem nesmyslem právě z tohoto důvodu.)

2. Odsuzování sebevražd jako nemorálního aktu je vcelku nového data. Výše jmenované biblické sebevraždy byly tolerovány, rovněž divoši sebevraždu tolerují. Ze skandinávského folklóru víme, že do Walhaly existovaly jen dvě cesty: padnout v boji nebo spáchat sebevraždu; srovnej též bušidó japonských samurajů.

3. Obecná motivace je v zásadě společná s tou, kterou známe z civilizovaných zemí. Pomineme-li sebevraždy v náboženských extázích a sebevraždy, kterým předcházela psychóza, lze rozdělit zdánlivou pestrost motivů, s nimiž se setkáváme jak u primitivních, tak i civilizovaných společností, do dvou hlavních skupin:

- a) Sexuální motivace v širokém slova smyslu (nešťastná láska, žárlivost, incest, těhotenství atd.);
- b) Racionální motivace (rozmrzelost životem, samota, stáří, nevyléčitelná nemoc, ztráta blízké osoby atd.).

První skupině dominuje emocionální charakter a je častější u mladších jedinců, zatímco v druhé skupině převládá charakter bilanční a je běžná u osob starších.

Pomocí této umělé simplifikace postihneme převážnou část sebevražd, jak vyplývá např. ze statistiky motivací sebevražd v českých krajích v letech 1963–64. Erotická a sexuální motivace tvořila 20,9%, nemoc 26,9%, a pomineme-li skupinu sebevražd tzv. bez motivace a skupinu bez zjištěné motivace, dosahují ostatní příčiny jednotlivě maximálně 5,4% [2]. Murphy a Robins uvádějí dokonce pro ztrátu milovaného objektu (rozvod, úmrtí člena rodiny apod.) 26,4% [29]. Srovnej též [24].

Je-li motivace sebevražd stejná u současného divocha např. z Trobriandských ostrovů či u obyvatele střední říše staroegyptské, jako u Gudrún či Brynhildy ze staroislandského eposu, jako u vzdělaného evropského intelektuála, nezbyvá než připustit, že, je-li těmto sebevrahům společné z hlediska historického, geografického, společenského a kulturního jen to, že tvoří species *Homo sapiens*, je sebevražda *atributem* tohoto druhu.

Člověk sahá po smrtícím prostředku ne pod vlivem materiálních podmínek, ale především tehdy, když dojde ke zhroucení interpersonálních vztahů a k alteraci hodnot. Hospodářské podmínky pouze sebevraždnost kvantitativně ovlivňují, a to často ještě v paradoxním smyslu: sebevraždnost v koncentračních táborech, za válek, u nás např. také v době kultu osobnosti, byla menší než očekávaný průměr. Krize v 30. letech naopak způsobila zřetelný vzestup sebevraždnosti s maximem 37 na 100 000 obyvatel v r. 1934; podstatně je ovšem to, že sebevraždnost v současné době, kdy o hospodářské krizi nemůže být řeč, tuto hodnotu v kategorii mužů starších 25 let dokonce překročila. Sebevraždy nejbohatších vrstev ve vyspělých kapitalistických společnostech (tzv. Wohlstands-Suicid), např. v prosulé stockholmské čtvrti Wellinby, rovněž svědčí proti motivaci vyplývající z třídních rozporů [28].

Z hlediska prevence sebevražd je důležité mít na zřeteli, že i když je v zásadě možná prevence v jednotlivých případech (přestože praktická stránka je velmi složitá), je absurdní předpokládat, že se lidstvo v dohledné době může zbavit sebevraždnosti jako společenského jevu bez ohledu na konkrétní společenské zřízení. Pouze v utopické společnosti může být člověk zbaven nevyléčitelných nemocí, samoty, odcizení a hlubokých citů lásky a přátelství, a tím i frustrace základních pudů. A jen v takové společnosti lze beze zbytku vyřešit věčný antagonismus individua a společnosti.

Literatura

- [1] Pitr K.: *Námět k řešení sebevraždnosti v Československu*, Soudní lékařství 7, 53–7 (1962).
- [2] Růžicka L.: *Sebevraždnost v Československu z hlediska demografického a sociologického* (rukopis). Katedra zdravotnictví Lékařské fakulty hygienické KU, Praha 1965.
- [3] *Demographic Yearbook 1965*, United Nations, New York 1966.